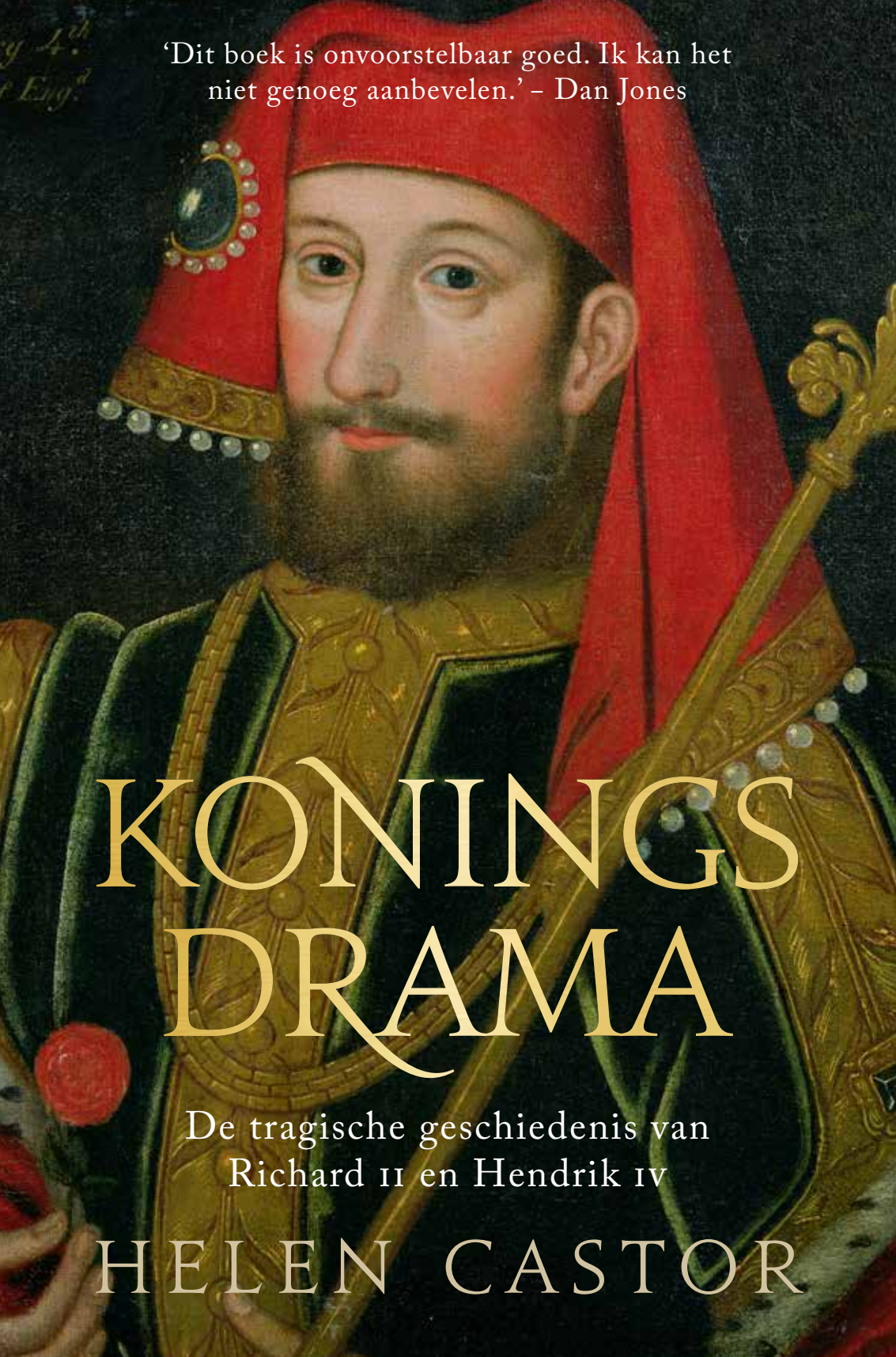

‘Dit boek is onvoorstelbaar goed. Ik kan het
niet genoeg aanbevelen.’ – Dan Jones

KONINGS DRAMA

De tragische geschiedenis van
Richard II en Hendrik IV

HELEN CASTOR

Helen Castor

KONINGSDRAMA

De tragische geschiedenis van
Richard II en Hendrik IV

Uitgeverij Omniboek

1367-1377: bij de waardigheid van mijn scepter

Richard wist altijd al dat hij speciaal was. Vanaf zijn vroegste herinneringen was zijn leven uitzonderlijk, werd zijn aanwezigheid in de wereld bepaald door zijn van Godswege geschonken lotsbestemming.

Maar het had de wereld enige tijd gekost om zijn glorie te erkennen. Toen hij op 6 januari 1367 werd geboren, verwachtte niemand dat hij de troon zou erven. Hij had een oudere broer, Edward, een gekoesterde peuter wiens komst twee jaar eerder was gevierd met een schitterend tiendaags toernooi waarop volgens een kroniekschrijver meer dan 850 lords en ridders overdag in het strijdperk traden en 's avonds feestvierden. Alleen al de rekening voor de waskaarsen beliep meer dan 400 pond; een bedrag waarvoor menige aanwezige lord als jaarlijks inkomen dankbaar zou zijn geweest en waarvan hun ridderlijke metgezellen alleen maar konden dromen. Maar twee jaar later noemde dezelfde kroniekschrijver Richards geboorte niet eens.¹

Zijn broer was niet de enige die hem voorging in de lijn van opvolging. Toen Richard werd geboren had zijn vader, prins Edward van Wales en Aquitanië, alle zesendertig jaren van zijn leven tot dan toe als koning in spe doorgebracht. Als een levende legende voor Europa belichaamde hij de ridderlijke deugden van eer en gerechtvaardigd geweld. Met zestien jaar had hij in Crécy in het heetst van de strijd gevochten toen een Engels leger de Franse strijdkrachten een verpletterende nederlaag bezorgde. In de nasleep van die grote dag droeg hij het insigne van een struisvogel-veer als eerbewijs aan een dappere tegenstander, de blinde koning Jan van Bohemen, die ervoor gekozen had om als held te sterven door zich zonder zicht in de strijd te werpen, met zijn paard vastgebonden aan

die van de ridders aan weerszijden van hem. Vanaf dat moment doken de veren van de Boheemse koning overal op waar de prins verscheen, in wit of zilver uitgespaard op zwarte wimpels als hij aan het hoofd van zijn gevolg optrok, en op de weelderige zwarte wandtapijten in de hallen en kamers van zijn huizen. Met zesentwintig jaar was deze ‘Zwarte Prins’ aanvoerder op het strijdperk in Poitiers, waar hij de Franse koning gevangennam en de Engelsen naar een zelfs nog grotere overwinning dan Crécy voerde. Met tweeëndertig werd hij aangesteld om de uitgestrekte gebieden van Aquitanië in Zuidwest-Frankrijk te besturen, een nieuwe soevereine staat onder Engels bestuur krachtens de voorwaarden van het Engels-Franse Verdrag van Brétigny. Toen Richard weer vier jaar later in Bordeaux, hoofdstad van Aquitanië, werd geboren, stond de prins op het punt om voor een campagne naar het zuiden te vertrekken en in de koude winter de Pyreneeën over te steken om voor Englands bondgenoot, koning Pedro van Castilië, tegen diens onwettige halfbroer te vechten, die de Castiliaanse troon had geïsurpeerd. Het resultaat was drie maanden later een volgende verbluffende triomf in Nájera, volgens een bijzonder geïmponeerde kroniekschrijver ‘de grootste veldslag die in onze dagen werd uitgevochten’.²

Richards vader was een held. Zijn grootvader was een icoon. In januari 1367 had Edward III de kroon van Engeland veertig jaar lang gedragen. Hij was met veertien jaar koning geworden nadat zijn moeder, de uit Frankrijk afkomstige koningin Isabella, samen met haar minnaar Roger Mortimer, de graaf van March, zijn vader Edward II van de troon hadden gestoten na jaren van diens aanvankelijk slechts schadelijk ineffectieve bestuur maar later gevaarlijk tirannieke heerschappij. De afgezette koning stierf handig en zonder dat er woorden aan vuil werden gemaakt in het duister van zijn gevangenis, terwijl Isabella en Mortimer uit naam van haar zoon de macht grepen. Een maand voor zijn achttiende verjaardag leidde Edward een staatsgreep om controle over zijn eigen bestuur te krijgen; Mortimer werd naar de galg gestuurd en zijn moeder werd met een ruimhartige vergoeding opzijgezet. Vanaf dat moment verzamelde hij zijn familie, zijn edelen en zijn koninkrijk rond de heldere leidster van zijn heerschappij en werd hij een van de uitzonderlijkste vorsten die Engeland ooit had gehad. Zijn oorlog met Frankrijk was niet alleen een greep naar glorie – met zijn claim dat hij, via het erfdeel van zijn moeder, koning van zowel Frankrijk als Engeland was – maar ook de verdediging van Englands kusten door het gevecht diep in Frans terrein te brengen.

Hij won zijn veldslagen, leerde van zijn vergissingen en zijn volk geloofde heilig dat hun vervaarlijke en geweldige koning 'zijn land Engeland zeer na aan het hart' lag, zoals zijn kanselier het uitdrukte tijdens een parlement dat acht maanden voor Richards geboorte werd gehouden.³

Deze drie koninklijke Edwards – broer, prinselijke vader en soevereine grootvader – stonden tussen Richard en de troon. De politieke toekomst van de boreling als reserve voor de erfgenaam van de erfgenaam, was op zijn best onduidelijk. Ondertussen werd het emotionele landschap van zijn kindertijd bepaald door een koninklijke familie die heel hecht was en ongebruikelijk toegeeflijk. Edward III ontpopte zich als een liefhebbende koninklijke patriarch. Zijn vroege huwelijk met Filippa, dochter van de graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland, was een pragmatische alliantie geweest die door zijn moeder was gesloten om militaire steun te verkrijgen bij haar aanval op zijn vaders regime. Maar na de miserabele start te midden van de puinhopen van de familie waarin Edward was opgegroeid, kreeg het jonge stel al snel een relatie van diepe wederzijdse genegenheid en steun. Filippa reisde zelfs op campagne met haar man mee, en in 1367 had zij twaalf kinderen gebaard. Drie van deze koninklijke telgen stierven in hun eerste jaren en nog eens drie als tieners, maar één dochter en vijf zonen overleefden, in leeftijd variërend van de zesendertig jaar oude prins van Wales tot de jongste, Thomas van Woodstock, die twaalf werd op de dag na de geboorte van zijn neef Richard. Niet alleen genoten de koning en koningin van elkaars gezelschap maar ze hielden ook hun opgroeiende kinderen dicht bij zich, samen met een uitgebreide familie van andere jonge aristocraten, in een huishouden dat een combinatie was van grandeur, warm liefdesbetoon en sprankelende energie.

De huwelijken van koningskinderen waren waardevolle goederen op de complexe markt van de internationale diplomatie. Koninklijke bruiden – exclusieve menselijke handelswaar verpakt in hun met juwelen behangen uitzet – werden honderden kilometers over land en zee vervoerd om hun koninkrijk met hun lichaam te dienen en met mannen te trouwen die ze nauwelijks kenden of nooit hadden ontmoet. De transactie kon een blijvende politieke relatie bestendigen of het kon een kortstondige misstap blijken, een overeenkomst die op een moment van cynische manipulatie of ijdele hoop werd gesloten, maar of ze nu gekoesterd werden of in isolement raakten, het was voor deze jonge vrouwen zeer onwaarschijnlijk dat ze hun thuis en familie ooit zouden terugzien. Ook Edward

kende de waarde van zijn kinderen heel goed: de eerste onderhandelingen om bij de vooraanstaande families van Europa een vrouw voor zijn oudste zoon te vinden, waren al kort na de eerste verjaardag van de prins begonnen.⁴ Die gesprekken en vele andere leidden echter tot niets. Uiteindelijk trouwde de Zwarte Prins niet voordat hij eenendertig was en zijn bruid – aan wie hij privé zijn trouwbelofte deed, impulsief, zonder politiek overleg – was geen buitenlandse prinses maar zijn nicht Johanna, gravin van Kent, een vrouw die hij sinds zijn kindertijd had gekend en die in de loop van de jaren was uitgegroeid tot een stralende schoonheid met een schandelijke reputatie.

Hun liefdesrelatie was geen daad van verzet. In veel opzichten was het huwelijk van Richards ouders het hoogtepunt van Edward III's plan voor de toekomst van zijn familie, en geen rebellie. De meer conventionele huwelijksbanden die de koning eerder had nagejaagd, had hij jaren daarvoor al overboord gezet, na de ongelukkige uitkomst van de verbintenissen die hij voor zijn twee oudste dochters had georganiseerd. In 1347 had de oudste, de veertienjarige Isabella, de bons gekregen van haar beoogde echtgenoot, Lodewijk van Male, de zestien jaar oude graaf van Vlaanderen. De jongeman was zeer tegen zijn wil gedwongen in te stemmen met een huwelijk nadat zijn vader bij Crécy was gesneuveld, waar hij voor de Fransen had gevochten. Toen de voorbereidingen voor het huwelijk bijna voltooid waren, verliet Lodewijk zijn Vlaamse thuis op een ochtend om te gaan jagen en kwam hij niet meer terug. Toen hij later onder Franse bescherming in Parijs opdook, betekende dat een publieke vernedering voor zijn in de steek gelaten bruid en haar bedrogen vader. De zomer daarop was de verloving van Isabella's jongere zus Johanna met Pedro van Castilië veelbelovender. Haar kleine vloot, volgepakt met geborduurde gewaden, zilverwerk en gewapende bewakers, bereikte Bordeaux, tussenstop op haar reis naar het zuiden, op het moment dat een vreselijke epidemie de haven in zijn greep kreeg. De rampzalige ziekte bleek geen respect te hebben voor koninklijk bloed of de smeebeden bij het met zware groene zijde behangen altaar dat Johanna van huis had meegenomen. Het nieuws over haar dood bereikte Engeland tegelijkertijd met de pestepidemie zelf.⁵

In de daaropvolgende achttien maanden, terwijl de catastrofale ziekte die bekend werd als de Zwarte Dood overal in Europa rondwaarde, stierf bijna de helft van Englands bevolking. De politieke en psychologische gevolgen van de onvoorstelbare verschrikkingen die de mensen doorleef-

den waren ingrijpend en onvoorspelbaar. De oorlog met Frankrijk werd nauwelijks onderbroken: omdat beide partijen de goddelijke goedkeuring voor hun zaak opeisten, maakte de tussenkomst van de door de hemel gezonden sterfte geen einde aan de noodzaak van voortgezette menselijke slachtpartijen. Edwards regering kwam ook direct in actie om de economische structuren waarvan de machtigen afhankelijk waren te beschermen: er werd een wettelijk maximumloon ingevoerd op het lage niveau waaraan de grootgrondbezitters gewend waren geweest voordat de dood de helft van hun werklieden opeiste. Maar de koning had de plaag op verpletterend persoonlijke wijze ervaren. Het was zowel publiekelijk als privé een klap geweest dat zijn ene geliefde dochter op de vooravond van haar bruiloft in de steek werd gelaten, maar nu hij, net een jaar later, ermee ingestemd had om afscheid te nemen van een tweede dochter, die hij op weg zond om koningin van een ver land te worden, raakte hij haar definitief kwijt. Hij reageerde op deze wrede wereld waarin Gods bedoelingen moeilijker dan ooit te doorgronden waren met het besluit dat zijn kinderen alleen zouden trouwen onder omstandigheden waarin hij controle had over de politieke voordelen en waarin zij uit vrije wil met het huwelijk instemden.⁶

De gevolgen waren divers en frappant. In 1351 flirtte zijn oudste dochter met het vooruitzicht op een nieuwe kandidaat in Aquitanië. In de haven van Plymouth lagen al vijf schepen voor anker, volgeladen en klaar om haar naar haar bruiloft te brengen. Deze keer was het Isabella zelf die van gedachten veranderde en terugkeerde naar haar liefhebbende ouders om in de tien jaar daarna een elegant, extravagant en opmerkelijk onafhankelijk leven als ongehuwde koninklijke dochter te leiden. Toen ze uiteindelijk op de gevorderde leeftijd van drieëndertig jaar in 1365 een echtgenoot nam, was dat omdat ze het wilde. Enguerrand de Coucy was een jonge Franse edelman die als gijzelaar aan het Engelse hof was gekomen en deel uitmaakte van de selecte groep door de koning ruimhartig onderhouden gevangenen die de menselijke garantie vormden voor de uiteindelijke betaling van het losgeld voor de Franse koning. Hij bleek een bijzonder innemende en elegante menselijke garantiestelling te zijn, en zijn nieuwe schoonvader schonk hem niet alleen de hand van Isabella, maar ook zijn vrijheid en het graafschap Bedford.⁷

Haar jongere zussen Maria en Margaretha trouwden met erfgenamen van adellijke huizen: Maria werd de echtgenote van Jan van Montfort, hertog van Bretagne, met wie zij sinds haar geboorte was verloofd, en

Margaretha trouwde met John Hastings, graaf van Pembroke. Maar beide jonge mannen, die vrijwel exact even oud waren als hun tienerbruiden, waren binnen de koninklijke hofhouding opgegroeid als pupillen van de koning en de koningin. Naast al het politiek gewin dat zij zouden opleveren, waren het relaties die geworteld waren in familie en vertrouwde met elkaar, en het was een groot algemeen verdriet dat de huwelijken bijna voordat ze waren begonnen, eindigden toen beide meisjes tijdens een nieuwe uitbraak van de pest in 1361-1362 stierven. Hun broers Lionel van Antwerpen en Jan van Gent sloten ook huwelijken die een combinatie waren van territoriaal voordeel en persoonlijke aantrekkingskracht. Lionel trouwde met Elizabeth de Burgh, erfgename van het graafschap Ulster, ook een van de adellijke kinderen die bij de koninklijke familie opgroeiden, en Jans bruid was Blanche, erfgename van de hertog van Lancaster, de neef van de koning en een van zijn beste vrienden.⁸

Degene die het meest profiteerde van 's konings toegeeflijke houding tegenover het emotionele leven van zijn kinderen was Richards vader, de prins van Wales. Gezien de dringende noodzaak om de opvolging veilig te stellen, was het hoogst uitzonderlijk voor een erfgenaam van de troon dat hij al in de dertig was zonder dat er een vrouw voor hem was uitgekozen. Maar als er iemand in de koninklijke familie was die wat de keuze van huwelijkspartner betrof nog toegeeflijker werd behandeld dan de prins, dan was het wel de vrouw met wie hij uiteindelijk besloot te trouwen.

Richards moeder, Johanna van Kent, was zeer geliefd bij haar koninklijke verwanten, bij wie ze bekend was als Jeannette; en haar hele leven was gekenmerkt door controverse.

Haar vader, graaf Edmund van Kent, was de jongere halfbroer van Edward II. Aanvankelijk steunde hij Isabella en Mortimer bij hun afzetting van de koning, maar later, toen hem was aangepreft dat zijn broer nog leefde, smeedde hij een complot tegen hen en verloor hij als verrader zijn hoofd. Jeannette was nog maar twee jaar oud toen haar vader in 1330 werd terechtgesteld, en zij werd door de jonge Edward III en koningin Filippa opgenomen om op te groeien met hun pasgeboren oudste zoon en de overige koninklijke kinderen die met regelmatige tussenpozen in de loop van de jaren verschenen. In 1341 werd zij op de leeftijd van twaalf jaar uitgehuwelijkt aan William Montagu, de even jonge zoon en erfge-

naam van de graaf van Salisbury, een van Edwards vertrouwde vrienden. Drie jaar later stierf Jeannettes schoonvader aan verwondingen die hij tijdens een toernooi opliep; en nog eens drie jaar later werd het veront-rustend duidelijk dat niet alles in orde was bij de gehuwde tieners die nu de nieuwe graaf en gravin waren.⁹

Er waren waarschuwingssignalen geweest: bijvoorbeeld aanwijzingen voor fysieke afstandelijkheid, blijkend uit het feit dat zes jaar huwelijk nog geen kinderen had voortgebracht. Maar in 1347 werd tot verlekker-de ontsteltenis van de aristocratische kringen beweerd dat het huwelijk helemaal niet bestond. Die verbluffende bewering kwam uit de koker van sir Thomas Holland, een ridder uit de hofhouding van de koning wiens wapenfeiten in Edwards oorlogen hem tot dusver een oog hadden gekost en een fortuin hadden opgeleverd. Jeannette was met hem getrouwd voordat ze ooit met Salisbury trouwde, beweerde Holland. In 1340 hadden zij elkaar trouwbeloften gedaan en hun verbintenis geconsumeerd. Hij, en niet de graaf, was haar wettige echtgenoot, en nu deed hij een beroep op de paus in een poging zijn huwelijksrechten op te eisen.¹⁰

Misschien was het waar, hoewel de chronologie van het verhaal een moeilijke kwestie was: die zou een clandestien huwelijk en een geheime fysieke relatie vergen tussen een twaalf jaar oud meisje van koninklijken bloede en een vijfentwintig jaar oude soldaat die probeerde in koninklijke dienst te komen. Het was waarschijnlijker dat Holland en de gravin – inmiddels tweeëndertig en negentien jaar oud – een verhaal hadden bedacht dat hun wellicht in staat zou stellen om een ongelukkig huwelijk te verbreken ten faveure van een latere verhouding met een man van lagere geboorte en veel grotere persoonlijke aantrekkingskracht. Hoe dan ook, het was duidelijk wat Jeannette wilde, en de doorslaggevende factor die haar in staat stelde om haar ene echtgenoot voor de andere in te ruilen was de steun van haar neef, de koning. Ondanks Salisbury's wanhopige pogingen om de zaak aan te vechten, met steun van Jeannettes ontstelde moeder, bracht de jonge gravin eind 1348 – het jaar van de pest, waarin koning Edward zijn eigen dochter Johanna verloor – Kerstmis in het hart van de koninklijke familie door. Advocaten reden heen en weer om met de paus te onderhandelen, totdat haar oude huwelijk met Salisbury eind 1349 werd ontbonden en haar nieuwe verbintenis met Thomas Holland publiekelijk werd bevestigd.

In de loop van het volgende decennium zette Jeannette vijf Holland-baby's op de wereld, drie jongens en twee meisjes, van wie er vier over-

leefden: Thomas, John, Johanna en Maud. Ze verwierf ook een nieuwe titel en landerijen, omdat ze bij de dood van haar broer in 1352 zelf het graafschap Kent erfde. In december 1360 kwam de zekerheid van haar jonge gezin in gevaar toen haar echtgenoot, inmiddels kapitein-generaal van de koninklijke strijdkrachten in Noord-Frankrijk, in Rouen ziek werd en stierf. Jeannette zat thuis met de kinderen in Engeland en was nu een weduwe van tweeëndertig. Maar minder dan zes maanden later veranderde haar leven onherkenbaar: ze trouwde met de erfgenaam van de troon, de Zwarte Prins, held van Crécy en Poitiers, de koninklijke neef die zij al sinds hun kindertijd kende.¹¹

Het nieuws verspreidde zich en leidde in heel Europa tot opgetrokken wenkbrauwen. 'Veel mensen werden enorm verrast door de verbintenis', schreef een kroniekschrijver op milde toon, zijn woorden met voelbare zorg kiezend. Het was niet alleen dat Englands erfgenaam zich van de mogelijkheid van een internationale alliantie had afgewend, en ook niet alleen dat het stel volgens de regels van de Kerk naar bloed en spirituele banden te nauw verwant was: de prins was een achterneef van Jeannette en was de peetvader van haar oudste zoon. Wat ook meespeelde was het feit dat zij al een moeder was en tweemaal was getrouwd. Het gebruik wilde dat de echtgenote van een toekomstige koning jong was en zeer beschermd was opgegroeid, als publieke garantie dat haar kinderen, wanneer zij getrouwd was, de wettige erfgenamen van de koninklijke bloedlijn zouden zijn. Maar Jeannette – twee jaar ouder dan haar nieuwe echtgenoot, weduwe en moeder van vier kinderen – was geen wereldvreemde adolescent. Het schandaal omtrent haar rivaliserende echtgenoten was nog niet vergeten en er bestond nog zoveel scepsis over de redenen waarom de huwelijksontbinding was toegestaan dat haar minder eerbiedige tijdgenoten haar met een knipoog de 'Maagd van Kent' noemden.¹²

Maar dat alles boeide de gelukkige echtgenoten niet, die er beiden in de loop van de jaren volkomen aan gewend waren geraakt om hun zin te krijgen. En ook de koning vertoonde geen spoor van teleurstelling of schrik. De technische moeilijkheden van de bloedverwantschap werden met hulp van Edward terzijde geschoven. Haastig verstuurde koninklijke brieven leverden een pauselijke dispensatie op voor het huwelijk, dat formeel in oktober 1361 op Windsor Castle werd gesloten. De nieuwe prinses van Wales verblindde iedereen in een prachtige jurk van rode stof in goud geborduurd met vogels. De graaf van Salisbury was niet bij het huwelijk aanwezig.¹³

‘Een van de beste geschiedenisboeken
die ik in jaren heb gelezen.’

– Tracy Borman, historica en auteur van *Anne Boleyn & Elizabeth I*

De neven Richard van Bordeaux en Hendrik Bolingbroke scheelden slechts drie maanden. Ze waren tien jaar oud toen Richard in 1377 tot koning van Engeland werd gekroond. De twee jongens groeiden samen op, hun levens verweven, hun persoonlijkheden uiterste tegenpolen. Richard had een vast geloof in zijn eigen door God gegeven majesteit. Hij ontwikkelde zich tot een tiran en regeerde op basis van willekeur in plaats van de wet. Tot Hendrik hem op 32-jarige leeftijd moedig afzette en zichzelf tot koning van Engeland uitriep.

Koningsdrama is een studie over de psychologie van macht en mannelijkheid, en over een land in crisis. In deze indrukwekkende dubbelbiografie toont Helen Castor wat er gebeurt wanneer een heerser macht boven de belangen van zijn volk stelt; hoe een natie tot wankelen werd gebracht, maar stand hield.

Helen Castor is een Britse historica, gespecialiseerd in de middeleeuwen en de Tudorperiode. Ze publiceert, doceert geschiedenis aan de Universiteit van Cambridge en presenteerde de BBC-documentaire *She-Wolves*, over Engelse koninginnen in de middeleeuwen.

Vertaald door Roelof Posthuma

Uitgeverij Omniboek

www.omniboek.nl

NUR 684